

CEVDET YILMAZ (2009) “Samsunluluk Bilincinin Oluşmasında Nüfus Hareketlerinin Yeri ve Bunun Samsunspora Yansımaları”, **Samsunspor; Kırmızı Beyaz Siyah**, (Editör: M. Yılmaz), İletişim Yayınları, (323-331), İstanbul.

SAMSUNLULUK BİLİNCİNİN OLUŞMASINDA NÜFUS HAREKETLERİNİN YERİ VE BUNUN SAMSUNSPOR'A YANSIMALARI

“20.Yüzyıl’ın ikinci yarısı dünya tarihinde kentleşmenin en hızlı yaşandığı dönem olarak kabul edilmektedir. 2000’li yılların başları itibarıyla bu süreç gelişmiş ülkelerde artık durma noktasına gelirken, Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkeleri ile birlikte Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bütün hızı ile devam etmektedir. Kabaca kent sayısı ve kentlerde yaşayanların oranının artması olarak adlandırılan bu kentleşme sürecinde ülke toplam nüfuslarının büyük kısmı kentlerde toplanmakta, böylece kentleri kozmopolit hale getirerek insanları sıradanlaştırmaktadır. Bu durum ekonomik, sosyal ve fiziki anlamda birçok sorunu beraberinde getirirken, aynı zamanda kentlerin birbirine benzemesine (aynılaşmasına) yol açarak kültürel yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Bizden daha önce bu süreci yaşayan ve artık kemale ermiş bir kentlilik süreci yaşayan Batı Avrupa şehirlerinde bir yandan kentsel koruma ve kent müzeleri oluşturma gibi gayretlerle kentlerin tarihten gelen birikimleriyle eski kimlikleri ön plana çıkarılırken, diğer yandan da o kenti temsil eden spor kulüpleri aracılığı ile kentsel bilinç ve o kente ait olma şuuru geliştirilerek yaşanılan kentin sıradanlaşmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İşte bu aşamada o kentin spor kulüpleri önemli bir işlev üstlenmektedirler. Örneğin Almanya’da Bavyera Eyaleti’nde Münih şehri için Bayern Münih, Münih kimliğinin önemli ve ayrılmaz bir parçası olup kentin marka yolculuğunda adeta amiral gemisi rolünü üstlenmiştir. ABD’deki basketbol takımları da buldukları kentler için öyledir.

Nüfus ve nüfus hareketleri itibarıyla Türkiye’deki illere baktığımızda bunların göç alanlar ve göç verenler olarak kabaca iki grupta toplandıkları görülür. Samsun ülkemiz illeri içinde hem göç alan hem de göç veren özelliği ile diğer vilayetlerden farklı bir konuma sahiptir. Samsun’un bu ilginç yapısı, başta il merkezini oluşturan Samsun şehri olmak üzere, onun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını derinden sarsmaktadır. Bu durum Samsunluluk bilincinin oluşmasını ve gelişmesini engellediği gibi, bir şehrin öz kimliğinin oluşmasında en etkin kurumlardan biri olan ve başta Samsunspor olmak üzere spor kulüplerine verilen desteği de olumsuz yönde etkilemektedir.

Samsun il merkezinin hem göç alması hem de göç vermesi Samsunluluk bilincinin gelişmesini engellemesi yanında, daha önemli bir sorun olarak “kişilerin kendini Samsunlu kabul etmemesi” (2-3 kuşaktır Samsun’da bulunanların bile sorulduğunda kendilerini Trabzonlu, Rizeli, Amasyalı, Ordulu olarak tanıtmaları) gibi bir problemi de beraberinde getirmektedir. Bir başka ifade ile Samsun’a gelenler uzun süre kimlik olarak geldikleri yeri ön plana çıkartmaktadırlar. Bir süre sonra bunlar tam Samsunlu oldular derken yeni bir göç dalgası ile Batı illerine gitmekte, bunların yerini tekrar aslen Samsunlu olmayan çevre il ve ilçelerden gelenler almaktadır. Kısaca Samsun kent tarihi Samsunlularla, henüz Samsunlu olmayanların sürekli yer değiştirmesine sahne olmakta, başka bir ifade ile Samsun sürekli olarak Samsunluluk şuuru kazanmış olan insanlarını verdiği göçler yoluyla kaybetmektedir. Bu durum sonucu Samsun dışında yaşayan Samsunlu sayısı hızla artarken, buna paralel olarak il dışında yaşayan Samsunsporluların sayısı da Samsun’da yaşayan Samsunsporluların önüne geçmeye başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler siyasetten ekonomiye, spordan sosyal hayata kadar Samsun üzerinde etkili olmaktadır. Samsunluluk bilincinin gelişmemesi ilin sorunlarına sahip çıkacak yekvücut olmuş bir kitlenin varlığını engellemekte, teşvik örneğinde olduğu gibi Samsun için

“yalnızlık haritaları”nın çizilmesine neden olmaktadır. Böylece Samsun hep kendisine sahip çıkacak, onu harekete geçirecek ve Anadolu kaplanlarından biri yapacak kişi, kurum ve motivasyon eksikliğini yaşamaya devam etmekte, arzu edilen sıçramayı bir türlü gerçekleştirememektedir. Kentsel kimliğin oluşmasını da engelleyen bu yapı nedeniyle gerçek Samsunlular tüm bu olumsuzluklar arasında bocalamakta, bu durum Samsunluluk ve Samsunsporluluk açısından da önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kısa ve öz bir ifade ile; Samsunluluk şuuru geriledikçe Samsunspor’a olan destek azalmakta, Samsunsporluluk bilinci de zaafa uğramaktadır”.

19 Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Cevdet Yılmaz’a ait olan yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak, kendisi ile bir mülakat yaptık. “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri” isimli bir araştırma yapan ve yayınlayan Sn. Cevdet Yılmaz aslen Sinoplu, benim dedelerim ise Gümüşhaneli ama her ikimiz de Samsunlu olmak konusunda ortak paydaya sahibiz ve Samsunluluk bilincinin mutlaka geliştirilmesi konusunda hemfikiriz. Aşağıda Samsun’un nüfus yapısı, başlıca göç özellikleri ve bütün bunların Samsunluluk bilincinin oluşmasına etkileri bağlamında kendisi ile yaptığımız söyleşi soru cevap tarzında ele alınmıştır.

- Sayın Hocam, Samsunluluk bilincinin oluşmasının önündeki en büyük engel olarak siz Samsun’daki nüfus hareketlerini gösteriyorsunuz. Sohbetimize bu konuyu biraz daha açarak başlamak istiyorum. Sizce göçler açısından Samsun ilinin yeri ve konumu nedir, başlangıç olarak kısaca bilgi verir misiniz?

- Samsun ili ve onun merkezinde yer alan Samsun şehri (bazı dönemler azalsa da) tarih boyunca önemini daima muhafaza etmiştir. Bunda en büyük etken Karadeniz’i Anadolu üzerinden Mezopotamya ve Akdeniz havzasına bağlayan tarihi kervan yollarının başlangıç noktasında yer alan bir liman şehri kimliğine sahip bulunmasıdır. Karadeniz sıradağlarının bu kesimde alçalarak iç kesimlere geçişi kolaylaştırması sayesinde Karadeniz çevresindeki ülkeler ile Karadeniz Bölgesi kıyı kentlerini hava, kara, deniz ve demiryolu hatları ile Anadolu’nun iç kesimlerine bağlayan konumu nedeniyle Samsun’un bu önemi günümüzde de devam etmektedir. Samsun fizikî ve beşerî çekicilikler yanında, sahip olduğu bu önemli konum nedeniyle tarihî çağlardan günümüze kadar önemli göç yollarından biri olmuş, bazen göçmen iskânına, bazen de göçmenlerin transit geçişine sahne olmuştur. Günümüzde bu hareketlilik iç göçler, dış göçler ve mevsimlik göçler şeklinde devam etmektedir.

- Ülke içi göçlerde Samsun’un yeri nedir?

- İç göçler esas olarak; “kırdan-kıra, kırdan-kente, kentten-kente ve kentten-kıra” olmak üzere başlıca 4 başlık altında ele alınabilir. Bahsedilen bu iç göç tiplerinin, bir kısmı az bir kısmı çok olmak üzere, hemen hepsine Samsun’da rastlanmaktadır. İç göçler içinde hiç şüphesiz en önemlisi kırdan kente olan göçlerdir. Türkiye genelinde özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlayan kırdan kente göç süreci Samsun dâhil bütün illerimizde tüm hızı ile devam etmektedir. Normalde bir il ya göç alır ya da göç verir. Samsun’da ikisi birden görülmektedir. Zaten sıkıntı da biraz bundan kaynaklanmaktadır. Samsun, Samsunlu olmuş nüfusunu göç olarak verirken, henüz Samsunlu olmayan nüfusu da göç olarak almaktadır.

- Peki, Samsun’un Türkiye’deki iller arası göçlerde durumu nedir?

- Samsun Cumhuriyet Dönemi içinde başka illerden hem göç almış hem de göç vermiştir. 1970’lere kadar verdiğinden daha fazla göç aldığı için ilin toplam nüfusu Türkiye

ortalamasının üzerinde artmış, bu tarihten itibaren ise aldığından daha fazla göç verdiği için ilin toplam nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

- Samsun için bir nevi Karadeniz'in İstanbul'u diyebiliriz sanki. Örneğin Trabzon'da sadece Trabzonlular, Sinop'ta sadece Sinoplular yaşarken Samsun heterojen bir yapı sergiliyor. Samsun'un göç aldığı iller hangileridir?

- Samsun'un iller arası göçlerdeki yeri, hangi illerden göç aldığı ve hangi illere göç verdiği sorusunun cevabını tam olarak ortaya koyabilmek için Samsun il nüfusunun doğum yerlerine ve belirttikleri daimi ikametgâh bilgilerine bakmak gerekmektedir.

Bilindiği gibi göç alan illerde, yerli nüfusa göre başka ilde doğanların toplam nüfus içindeki oranı giderek artarken, göç veren illerde ise bu oranlarda önemli bir değişim gözlenmemektedir. Samsun ilinin geçmişten beri göç yolları üzerinde bulunması ve gerek Osmanlı'nın son dönemi, gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında iskân bölgesi olarak seçilmesi nedeniyle toplam il nüfusu içinde daima bir miktar il dışında doğan nüfus barındırmıştır. Cumhuriyet Dönemi sayım sonuçlarına bakıldığında, 1935 yılında Samsun ilindeki nüfusun % 82,2'si bu ilde doğmuş kişilerden oluşmaktaydı. Bu sayım döneminde il dışında doğan % 17,8'lik nüfusun önemli bir kısmını bugün Türkiye Cumhuriyeti dışında kalan topraklarda doğanlar oluşturuyordu. Mübadele ile gelen bu nüfusun çoğunluğu Yunanistan doğumluydu. 1945-1970 yılları arasında il içinde doğanların oranı % 86'dır. Bu oran 1975 yılından sonra azalma eğilimine girerek 2000 yılında % 83,7'ye gerilemiştir.

1980 sayım sonuçlarına göre Samsun'da başka ilde doğanların sayısına bakıldığında Trabzon 26.331 kişi ile birinci sırada geliyordu. Bunu 18.889 kişi ile Ordu izlerken, Giresun (8.029), Rize (5.232) ve Sinop (4.736) ilk beşe giren diğer illerdi. Aynı dönemde Amasya, Tokat ve Gümüşhane (Bayburt dâhil) doğumlular da dikkat çekici düzeydeydi. 1980'de 1.008.113 olan toplam il nüfusu içinde 110.441'i il dışında doğmuştu. 1985'de (1.108.719 olan il nüfusu içinde) il dışında doğan nüfus sayısı 163.208 olmuştur. 1980-1985 arasındaki 5 yıllık dönemde Samsun dışarıdan 52.867 kişi göç almıştır. Bu göçün büyük kısmı Samsun'un doğusundaki illerden gelmiştir. Nitekim Hamza Uzuneminoğlu'nun 1992'de yaptığı bir araştırmaya göre Samsun dışından gelenlerin % 25'i Trabzon, % 14'ü Rize, % 12'si Ordu, % 9'u Giresun ve % 7'si Gümüşhane'den geldiklerini belirtmişlerdir.

2000 yılı verilerine göre Samsun il nüfusunun % 16,3'ü başka illerde doğanlardan meydana geliyordu. 2000 yılı sayımında Samsun ili dışında doğup da Samsun'da yaşayanlar içinde en yüksek paya 38.969 kişi ve % 3,2'lik oranla Ordu ili doğumlular sahiptir. Ordu ilini % 2,9'luk oranla Trabzon ili takip etmektedir. Bu illeri sırasıyla Giresun, Amasya, İstanbul, Rize, Tokat, Sinop, Artvin, Ankara, Gümüşhane, Çorum, Erzurum, Sivas, Almanya ve Bayburt izlemektedir.

1980-2000 yılları arasında geçen 20 yıllık sürede Ordu ili doğumlular Trabzon ili doğumlulara geçmiştir. Bunun başlıca sebepleri; aradan geçen zaman içinde Trabzon'un da ekonomik açıdan bir miktar gelişme göstermesi yanında Trabzon doğumluların Samsun'a değil doğrudan batı illerine göç etmesi ile ilgilidir. Bu durum Trabzon-Samsun-İstanbul şeklinde özetlenebilecek kademeli göçlerin yerini Trabzon-İstanbul şeklindeki doğrudan göçlerin alması ile ilgilidir. Bu durum Ordu ve Giresun gibi diğer iller için de geçerlidir.

Samsun esas olarak kendi bölgesi içinden ve özellikle de doğusundaki illerden göç almıştır. Bu durum 1980'li yıllara kadar bir cazibe merkezi olması nedeniyle Samsun'un Doğu Karadeniz illerinden batıya göç edenler için ilk durak yeri olmasından kaynaklanmıştır. Ordu, Trabzon, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Bayburt doğumlu nüfus bunu göstermektedir. Sonraki yıllarda Samsun ilinde ekonomik gelişmenin durması ve hatta

gerilemeye başlaması ile Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki illerden Samsun'a göç durmuştur. Bu gerileme ile birlikte Samsun ili de daha önce göç aldığı doğusundaki illerle birlikte, doğrudan başta İstanbul olmak üzere batı illerine göç vermeye başlamıştır.

- Samsun'un net olarak göç aldığı iller hangilerdir, bunlar zaman içinde bir değişime uğramış mıdır?

- Ordu, Trabzon, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Bayburt gibi iller yoğun göç alınan yerler olmuştur. Tabii burada özellikle Samsun il merkezini kastediyoruz, yoksa ilçelerdeki nüfus ekseriyetle oranın yerlileridir. Samsun çekim merkezi olduğu dönemde hinterlandından da önemli ölçüde göç almıştır. 2000 yılı sayım sonuçlarına göre il genelinde çok sayıda bulunan Amasya, Sinop, Çorum, Tokat ve Sivas doğumlular bunu göstermektedir. Samsun'da Erzurum doğumlu nüfusun çokluğu da dikkate alınır Samsun'un hinterlandına bir zamanlar Erzurum'un da dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bugün de Karayolları, DSİ, bankaların ve bazı özel şirketlerin bölge müdürlükleri, 19 Mayıs Üniversitesi ve bu üniversitenin Tıp Fakültesi gibi bölgeye hitap eden kurumların Ordu, Sinop, Çorum ve Amasya üzerindeki etkisi sürmektedir. Tokat ve Sivas illeri, demiryolu ulaşımının önemli olduğu 1980 öncesine kadar Samsun'un etki alanı içinde bulunuyordu. Demiryolunun önemini kaybetmesi ve karayollarının gelişmesi ile bu iller Ankara ve İstanbul'un etki alanına girmişler, Samsun'la ilişkileri durma noktasına gelmiştir.

- Bir de Samsun'un göç verdiği iller var, bunun için ne diyebilirsiniz?

- Gerek doğum yerlerine göre, gerekse daimi ikametgâhlarına göre olsun her iki şekilde de bu sonuçlara göre Samsun, özellikle 1980'li yıllara kadar komşuları ve kendisinden daha doğuda bulunan Karadeniz illerinden göç alırken başta İstanbul olmak üzere; Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli gibi gelişmiş endüstri merkezlerine göç vermiştir. Sonraki dönemlerde ise aldığı göç azalmış fakat verdiği göç artarak devam etmiştir. Nitekim Samsun'un en fazla göç verdiği iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Antalya ve Muğla'dır. Özellikle şehrin ekonomisindeki gerilemeyle birlikte çok ciddi oranda göç verilmiştir.

Bir fikir vermesi açısından şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: DİE 1990 yılı sayım sonuçlarına göre 1990 sayımı sırasında İstanbul ilinde bulunan fakat bu il dışında doğan nüfus içinde Samsun doğumlu nüfus 127.564 kişiydi ve bu rakamla Samsun 11. sırada geliyordu. DİE'nin 2000 yılı sayım sonuçlarına göre İstanbul nüfusu içinde başka ilde doğanların sayısına tekrar bakıldığında Samsun'un 212.056 kişi ile 6. sıraya yükseldiği görülmektedir.

Rakamlara dikkat edilirse 10 yıllık dönemde sıralamada yer alan illerin İstanbul'daki nüfusları itibarıyla hepsinde % 10 - % 20 civarında bir artış olurken Samsun'a ait rakamlarda % 70'e yakın bir artış olmuş, 1990'da 127.000'den (11. sıradan) 2000'de 212.000'e (6. sıraya) çıkmıştır. 85.000 kişiyi bulan aradaki bu fark Samsun'dan İstanbul'a göçün boyutlarını ve son 10 yıldaki hızını tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.

Türkiye son 20 yılda çok hızlı bir değişim yaşamıştır. Küreselleşmenin ülke düzeyindeki nüfuzu ile İstanbul tüm Türkiye'yi etkisi altına almış, her bakımdan birincil şehir haline gelmiştir. İstanbul ile birlikte Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli gibi iller de ikincil derecede çekim merkezleri olmuşlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak sadece Samsun merkezden değil (Türkiye'nin diğer kasaba ve şehirlerinden olduğu gibi) Samsun'un ilçelerinden de her gün en az iki otobüs (Bafra ve Çarşamba'da bu sayı çok daha fazladır) adı geçen bu çekim merkezlerine doğru hareket halindedir. Bu seferlerinin yönü (gittiği şehir) ve (günlük kalkan otobüs) sayısı izlendiğinde Samsun ve ilçelerinin hangi şehirlerle ne

yoğunlukta göç ilişkisi içinde bulunduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Hatta otobüs firmalarının İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da hangi semtlerde yazıhane açtıklarından yola çıkılarak (bu bilgiler büro, adres ve telefon numaraları olarak otobüs biletleri üzerinde yazılıdır), örneğin İstanbul'da Samsun ve ilçelerinden gidenlerin yoğun olarak yaşadıkları semtler kolaylıkla öğrenilebilir.

- Samsun'un dış göçler bakımından tarihi süreçteki rolü nedir?

- Samsun ili, göç yolları üzerinde bulunmasından dolayı konumu gereği tarih boyunca sürekli göçlere sahne olmuştur. Yaklaşık 120 yıl kadar geriye gidildiğinde özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarından (93 Harbi'nden) sonra Kafkasya'dan ve Kırım'dan göç almıştır. Şeyh Şamil direnişinin kırılmasıyla birlikte Kafkaslardan pek çok Türk, Çerkes, Gürcü, Abaza Müslüman, Samsun yöresine gelmiştir. Ayrıca Kırım Türkleri de Karadeniz'i aşır Samsun'a gelmeye başlamışlardır. Bu dönemde Samsun gerek çevresinde iskâna elverişli yerlerin bulunması, gerekse karayoluyla Anadolu'nun iç kesimlerine olan bağlantıyı sağlaması nedeniyle özellikle Anadolu'da yerleşmek isteyenlerin başlıca uğrak noktası olmuştur. Kafkas göçmenleri, gemilere hiçbir şekilde eşya kabul edilmediği için, sadece üzerlerindeki elbiseler ve ellerindeki silahlarıyla gelmişlerdir. Her gün 500'den fazla göçmen bu yıllarda Samsun'a geliyor ve şehir nüfusuna dâhil oluyordu. Bu göçler sonucunda 10.000 civarında nüfusa sahip olan Samsun şehrinin 1864 yılındaki nüfusu aynı yıl Samsun'da bulunan H.J.Lenep'e göre 45.000'i aşmıştı. Sıtma nedeniyle 8 ay içinde 13.558 kişinin hayatını kaybettiği trajik günlerdir bunlar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yunanistan ile imzalanan Mübadele Sözleşmesi gereği de Samsun Balkanlardan hem göç almış hem de oraya göç vermiştir. Mübadiller, Samsun merkezin odak noktasındaki Türk nüfus olmuşlar ve Samsunluluk şuuru bakımından önemli bir yer edinmişlerdir (örneğin Serkan Aykut'un ailesi gibi). Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle Bulgaristan'dan da pek çok muhacir gelip yerleşmiştir Samsun'a. Mübadele sonucu Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden 500.000'e yakın Türk'ün 25.000 kadarı Samsun'a gelmiş, bunların yaklaşık 3.500 kadarı Samsun şehrine, diğerleri ise başta Bafra olmak üzere, diğer ilçe merkezleri ve köylere yerleştirilmiştir.

Bu arada Osmanlı'nın son dönemlerinde Samsun merkez nüfusuna da iyi bakmak gerekiyor. 18. Yüzyıl'a kadar küçük bir sahil kasabası özelliğinde olan Samsun, 19. Yüzyıl'dan itibaren tütün tarımı ve ticareti ile birlikte canlanmış, liman faaliyetlerinin hız kazanmasıyla da birçok alanda gelişme göstermeye başlamıştı. Kırım ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin etkisi, Avrupa bandıralı buharlı gemilerin Karadeniz limanlarını ziyarete başlamaları gibi gelişmelere paralel olarak Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde faaliyet gösteren Rum ve Ermeni tüccarlar da Samsun'a yerleşmeye başlamışlardır. Anadolu'nun iç kesimlerinde devlet otoritesinin zayıflamasına paralel olarak ortaya çıkan güvenlik sorunu, bu tüccarların Samsun'da başlıca işveren konumuna gelmeleri ve kendi dindaşlarını kayırmaları, dış ülkelerin politik oyunları gibi birçok sebep sonucunda iç bölgelerdeki gayrimüslimlerden binlercesi Karadeniz kıyısı kentlerde, bu arada Samsun'da toplanmaya başlamıştır. V. Cuinet'in La Turquie d'Asie adlı kitabında belirttiğine göre 1890-1891 yıllarında Canik Sancağı nüfusu 294.477 kişidir. Bu nüfusun 62.000'i Rum, 17.000 kadarı Ermeni, geriye kalan 215.477 kişi de Müslüman ve Türk'tür. Bu nüfus içinde Samsun merkez kazası nüfusu da (1860'larda 3.000 iken) 1890'larda 16.000'i bulmuştur. Bunun 5.000'i Türk, 6.000'i Ortodoks Rum, 3.000'i Ermeni ve 2.000'i de diğer milletlerdendir. 1914 tarihinde Canik idarî bölgesinin toplam nüfusu 393.292'dir. Bunların 265.950'si Müslüman, 98.739'u Rum, 27.058'i (Gregoryen) Ermeni ve 1.545'i ise Ermeni Protestan, Ermeni Katolik ve Yahudi'ydi. Yine aynı yılda, Samsun merkez kazada 44.992 Müslüman nüfusa karşı 54.709 Rum nüfus

barınıyordu. 1922 yılına gelindiğinde ise Canik'te 180.000 Müslüman'a karşı yaklaşık 50.000 Hıristiyan vardı. Savaşı bizim kazanacağımız ortaya çıkınca pek çok gayrimüslim Türkiye'yi terk etmişti. Anadolu'nun işgal altında olmasından faydalanan Rumlar Samsun'da Müslümanlara karşı her türlü eziyeti yapmaktan geri kalmamışlar, işi çeteler kurarak katliam yapacak boyutlara taşımışlardır. Millî Mücadele sonrasında da bu yaptıkları kötülüklerle karşı Samsun'da barınamayacaklarını anlamışlar, Samsun gibi liman kentlerine yığılarak buralardan göç etmeye başlamışlardır. Mübadele Anlaşması ile bu göç hızlanmış ve kitlesel boyut kazanmıştır. Bu göçler sırasında Samsun ve çevresindeki Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Çorum, Tokat, Sivas, Şebinkarahisar ve Yozgat'tan toplam 51.784 Rum mübadeleye tabi tutulmuş, bunların 22.668'i Samsun'dan gitmiştir.

- Peki, gidenlerin durumu bu iken gelenler kimlerdir?

- Mübadele sonucu giden Rumların yerine 1924 yılında özellikle Kavala ve Drama bölgelerinden 3.908 kişi Samsun iskelesine çıktı. Gelenlerin bir kısmı il merkezine (Samsun şehrine) bir kısmı da Bafra, Alaçam, Çarşamba ve Terme ilçe merkezleri ve köyelerine dağıtıldı. Mübadiller geldiklerinde bunlara gösterilen yerlerin büyük kısmında daha önce gelen Şark Mültecileri, Kafkas, Kırım ve Arnavut göçmenleri yerleştirilmişti.

Mübadiller Samsun'a deniz yoluyla gelmişler, fakat Samsun'da birçok sorunla karşılaşmışlardı. Karadeniz yöresindeki birçok yerleşim yeri adeta yerle bir olmuş, insanlar yoksulluk sınırının altına yaşar duruma düşmüşlerdi. Samsun ve çevresindeki Rumlardan kalan birçok mahalle ve köy ya oturulamaz durumdaydı ya da tamiri için büyük harcamalara gereksinim vardı. Gerek bu nedenle, gerekse giden Rumların bir kısmının kendi evlerini tahrip ettikten sonra göçe katılmaları sonucu gelen göçmenler büyük sıkıntı yaşadılar. Örneğin bataklık alanlara komşu sahalara yerleştirilenler arasında sıtma vb. salgın hastalıklar sonucu yüzlerce kişi öldü.

Genel olarak bakıldığında 1927'de Canik Vilayeti'nde Merkez, Bafra, Çarşamba ve Terme kazalarının toplam nüfusu 200.506 olup, bunun 22.000'i göçmendi ve göçmenler toplam il nüfusunun oran olarak % 11'ini oluşturuyordu.

- Samsun açısından mübadelenin sonuçları hakkında neler diyebiliriz?

- Mübadele ve diğer göçlerle giden gayrimüslimlerin çoğunluğu bankacı, tüccar, esnaf, zanaatkâr, imalatçı gibi şehirsiz işlerde çalışanlardı. Bu kentsel nüfus ile yerlerine gelen kırsal nüfusun yer değiştirmesi sonucu yöredeki Samsun, Bafra gibi kent merkezleri gerçek anlamda bir çöküş yaşamışlar, bu şehirler kendilerini onlarca yıl toparlayamamıştır. Gidenler gittikleri yerlere, tütün tarımını da götürmüşler, bu kişilerin Yunanistan'ın Drama ve Kavala bölgelerinde yetiştirdikleri tütünler nedeniyle Yunanistan uluslar arası tütün pazarında Türkiye'nin ve bu tütünü en iyi yetiştiren yer olan Samsun'un en büyük rakibi olmuştur.

Buna karşılık gayrimüslim nüfusun Samsun'dan ayrılması ile çöküş yaşayan köy ve kasabalar mübadele ile gelen göçmenler vasıtasıyla eski canlılığına kavuşmuştur. Tütün yetiştiriciliği konusunda uzmanlaşmış olan mübadillerin beraberlerinde bilgi, beceri ve yeni teknikleri de getirmeleri ve bunları Samsun'da denemeleri sonucu bölgede ekonomik yapı hızla düzelmeye başlamıştır. İklim değişikliği ve yaşam şartlarının zorluğu nedeniyle mübadillerin hayatları ilk yıllar sıkıntılı geçse de zamanla çevreye uyum sağlamışlar, çalışkanlıkları ve gayretleri ile Samsun'un demografik, kültürel ve ekonomik yapısının önemli bir parçası olmuşlardır. Günümüzde Samsun kıyı kuşağında düğün, sunnet, asker uğurlama gibi törenlerde çalınıp söylenen Rumeli türküleri ve oyunları, şive farklılıkları ve yemek

çeşitliliği mübadil kültürünün bir yansımasıdır. Kutlukent beldesi yoğun mübadil nüfusu ile dikkat çekmekte, beldede her yıl bu göçü anmak için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.

- Samsun'dan yurtdışına da göçler de olmuştur. Bu konuda neler diyebilirsiniz?

- Mübadele ile giden gayrimüslim nüfustan söz ettik zaten. 1960'lı yıllardan itibaren ise Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine doğru başlayan işgücü göçüne Samsun ilinden de büyük oranda katılım olmuştur. Günümüzde ise özellikle eski Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlere ve bu cumhuriyetlerden Samsun'a evlilik gibi kişisel sebeplerle, ya da işgücü göçü gibi ekonomik nedenlerle karşılıklı göçler devam etmektedir. Sayıca fazla olmasa bile Batılı ülkelere beyin göçüyle gidenler de vardır.

-Bu göçlerin dışında Samsun için özel olarak değinilebilecek başka göç şekilleri ve bunlarla ilişkili diğer hususlar da var mı, varsa bunlar hakkında neler diyebilirsiniz?

- Maalesef Samsun'un göç yoluyla önemli kayıpları var. *Bunlardan birincisi beyin göçüdür.* Samsun ili 19 Mayıs Üniversitesi'nin varlığı yanında, özel ve kamuya ait çok sayıda eğitim öğretim kurumuna da sahiptir. Her yıl Samsun'dan yüzlerce öğrenci büyük kentlerdeki kaliteli üniversiteleri kazanarak ilden ayrılmaktadır. Fakat ne yazık ki Samsun'da yeterli istihdam alanı olmadığından bu öğrencilerin büyük kısmı tekrar Samsun'a dönmekte, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük kentlere yerleşmekte, ya da yurt dışına gitmektedirler. Çocukları böylesine başarılı olan, özellikle tek veya iki çocuk sahibi kültür ve bilgi düzeyi yüksek bazı aileler de çocuklarının yanlarında olmak için onların çalıştığı kentlere göç etmeyi tercih etmektedirler. Böylece Samsun hem çok ihtiyacı olan yetişmiş insanlarını beyin göçü yoluyla kaybetmekte, hem de entelektüel nüfusunu Samsun'da tutamarak ayrı bir kayıp yaşamaktadır. Aynı sıkıntı Samsunpor için proje üretebilecek ya da Samsun Spor medyasında yer alabilecek nitelikli kişilerin de Samsun dışına çıkmalarına neden olmaktadır.

İkinci büyük kayıp ise *girişimci (müteşebbis) göçüdür.* Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde özellikle tütün ticareti ve liman hizmetlerine bağlı olarak, yabancıların da bu bölgeye özel ilgi göstermeleri sonucu Samsun iktisadî anlamda çevresindeki diğer illere göre oldukça iyi durumda olup, çok sayıda Türk ve gayrimüslim tüccar ve müteşebbise sahipti. Kurtuluş Savaşı yılları ve sonrasında ticaret ve imalat sektörünün önemli bir kısmını ellerinde tutan gayrimüslimlerin Samsun'u terk etmesi ile iktisadî hayat büyük darbe almıştır. Cumhuriyet Dönemi boyunca kendini toparlayan Samsun 1970'li yıllara gelindiğinde, çevresindeki illeri geride bırakarak sosyo-ekonomik açıdan bölgenin en önemli ili olmuştur. O dönemde bunun en açık göstergelerinden biri de (İzmir'den sonra) Türkiye'de ikinci sırada gelen ve ilin ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan Samsun Fuarı idi.

Sonraki yıllarda siyasî otoriteler geçmişten kalan yanlış bilgi birikimi nedeniyle (imaj yanlışlığı yüzünden) Samsun'u hep gelişmiş bir il gibi kabul ederek ihmal etmişler, hatta bazen teşvik dışı bile bırakmışlardır. Ayrıca yine Merkezî İdare (Ankara) Samsun'un 1980'lere kadar bölgesel çekim merkezi olduğu (ve bugün çok şikâyet edilen İstanbul'daki yığılmanın, o zamanlar Doğu Karadeniz'den İstanbul'a olan göçlerin önünü kesen ilk kademe il olduğu) özelliğinin farkına bile varamamıştır. Bunlara ilave olarak, Samsun'un bir türlü kendi potasında eritemediği nüfusunun da birlik beraberlik göstererek hükümetler üzerinde baskı kuramaması sonucu Samsun kendini toparlayamamış, göç alır durumdan 1980'li yılların başlarından itibaren göç verir duruma gelmiştir.

1970’li yıllara kadar Gaziantep, Konya ve Kayseri gibi illerle aynı ekonomik seviyede bulunan, hatta onlardan çok daha iyi lokasyon şartlarına ve gelişme potansiyeline sahip olan Samsun’un aradan geçen zaman içinde bu illerin gösterdiği kalkınma başarısını gösterememesinin temelinde, kanımızca, birikimini il içinde yatırıma dönüştürememesi ve bunu yapacak olan girişimcilerinin bir kısmını (sermayeleri ile birlikte) göç yoluyla kaybetmesinin büyük rolü olmuştur. Samsunluların ifadesi ile “Samsun’da zengin olanların önemli bir kısmı Samsun’da kalmamış, İstanbul’a göç etmiştir”. Böylece Samsun ticarî merkez olma avantajını sanayi merkezi olma pozisyonuna dönüştürmede geç kalmıştır. DPT verilerine göre Samsun ilinde toplam istihdam içinde işveren oranı sadece % 1,98 kişidir. Bunların içinde çok sayıda işçi çalıştıran büyük işletme sahiplerinin sayısı ise parmakla gösterilecek kadar azdır. Bütün bu gelişmeler sonucunda 1930’lardan 1970’lerin sonuna kadar, sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi olarak Türkiye’nin ilk 7 ili arasında bulunan Samsun, 2003 yılı itibarıyla ne yazık ki 32. sıraya gerilemiştir. Maalesef Samsun bir büyük marka oluşturamamıştır.

- Toparlarsak, Samsun’un nüfus ve göç yapısının Samsunsporluluğa etkisini göz ardı edemeyeceğimizi; Samsunlular giderken beraberlerinde Samsunsporluluklarını da götürdüklerini söyleyebiliriz sanırım. Ayrıca bir şehrin futbol takımını o şehrin ekonomisinden bağımsız tutamayız. Samsunspor Süper Ligde zirveye oynarken bu şehrin bir Menteşoğlu Holding gerçeği vardı; Tütün Fabrikaları, Azot, Gübre, Yem, Bakır Fabrikaları, iyi işleyen bir demiryolu ve Uluslararası Samsun Fuarı vardı. Türk futbolundaki yeri birkaç sene öncesine kadar bir Kemal Sunal filmindeki “Kayseri ih-ih” olan Kayseri şehrinin futboldaki bu muazzam çıkışını şehrin ekonomisinden ayrı düşünmek ne mümkün? Yani bu iş biraz da sosyo-ekonomik yapıyla alakalı değil mi?

- Ben de bir özet yapayım o halde. Genel bir kural olarak göçler ekonomik bakımdan geri olan yerlerden gelişmiş yerlere, güvenlik endişesi yaşanan yerlerden daha güvenli olduğu kabul edilen yerlere doğru olur. Göçlere daima aktif nüfus katılır ve bu yüzden de göç alan merkezler daha hızlı gelişirken göç veren yerler geri kalır. Samsun son 150 yıllık dönemde hem göç alması, hem de göç vermesi ile arada kalan bir yer görünümündedir. Bu itibarla, Samsun’a göç edenler burayı tam olarak benimsememiş, buradan daha batıya veya iç bölgelere gitmeyi düşündükleri için de Samsun’u son durak yeri, kendilerini de Samsun’un kalıcı ve yerli nüfusu olarak görmemişlerdir. Yıllar geçmiş, çocukları, torunları olmuş ama hâlâ “Samsunlu” ol(a)mamışlardır. İldeki birçok problemin temelinde yatan ve geri kalmışlığın başlıca sorumlusu olarak gösterilen “Samsunlularda Samsunluluk bilincinin olmayışı” işte bu arada bir yerde kalmış olma durumu ile ilgilidir. Göçler sonucu ortaya çıkan bu durum ve kozmopolit yapı yıllar geçse de değişmemiş, kendilerini bu ilde kalıcı görmeyen halk bir türlü birlik beraberlik ruhu sergileyememiş, Kayseri ve Gaziantep gibi hemşeriliği ön plana çıkartarak ortak iş yapma becerisi de geliştirememiştir.

Devletin yatırımlardan elini çekmesi, özelleştirme uygulamaları, Samsun’un teşvik dışı bırakılması gibi faktörlere ilave olarak yeterli miktarda sermaye ve girişimcinin bulunmaması gibi nedenlerle Samsun, il düzeyinde kendi yetiştirdiği veya dışarıdan aldığı hammaddeleri işleyerek katma değer yaratıcı tesisler kurmada hep zorluk yaşamıştır. Samsun’un tek yönlü olarak dışa bağımlı hale gelmesi ve gerilemesinin diğer nedeni de bu durumdur. Ayrıca, son yıllarda hız kazanan küreselleşmenin de etkisiyle özellikle İstanbul’un Türkiye’de ticaretten sanayiye kadar her şeye hâkim olan birincil yapısı ve buna uygun idare ve doğrudan dağıtım merkezi olması, hatta ulaşım ve haberleşme imkânlarının bunu daha da kolaylaştırması gibi nedenlere bağlı olarak, Samsun hinterlandındaki diğer illerle birlikte İstanbul’un kontrolüne girmiştir. Samsun’un sermayesini ve birikimini her gün hortumlayarak il dışına aktaran Büyük market zincirleri dışında, günümüzde fazla dikkat çekmeyen, fakat

gelecekte büyük ekonomik sıkıntılarının habercisi olarak gördüğümüz, İstanbul'dan Samsun'a "adrese teslim kargolar" Samsun'da toptan ticareti ve tüccar sınıfı tehdit etmekte, böylece Samsun, kendi bölgesi içinde ticari merkez olma avantajını da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Aslında ticaret de bir nevi futbola benziyor. Yerel bakkallarla ulusal marketlerin savaşı gibi. Orada üç İstanbul takımı yerelliğe inat herkesi kendi taraftarı yapmaya çalışıyor. Anadolu şehirlerinin takımları ölmüş, yaşamış hiç umurlarında değil. Önemli olan onun stor(e)larında sattığı ürünleri o şehirde de pazarlamak ve kendisine itaat eden gönülden taraftarlar edinmek. Büyük firmalar da aynı şeyi yapıyor. Bir gıda devi için Samsun'un (ya da bir başka ilin) yerel markasının zerrece önemi yok. Samsun onun için büyük bir pazardır ve ne olursa olsun ele geçirilmelidir. Örneğin Türkiye'de pek çok ilde şubesi bulunan bir alışveriş merkezi Samsunspor için promosyon yapar mı? Elbette hayır... Samsunspor'a maddi anlamda bir getirisi olur mu? Ona da hayır... Hatta bırakın getiriyi orada satılan ulusal markalar nedeniyle istemerseniz dahi sponsoru olduğu İstanbul kulübüne katkı sağlarsınız. Peki, Samsunspor'a kim yardım edebilir? Tabii ki yerel markalar. İyi de, yerel markalar nasıl yaşayacak, nasıl büyüyecek? İşte futbolun ekonomisiyle ilgili kritik soru bu... Her şehir bu soruyu sormalı kendisine...

Samsun hızla tüketiliyor lakin geçmişte ve günümüzde yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Samsun; kara, hava, deniz ve demiryolu ulaşımı açısından taşıdığı önem, uluslar arası enerji hatları üzerinde bulunması, hidroelektriğe dayanan temiz enerji kaynakları, tarımsal zenginliği, küçük ve orta boy sanayi işletmeleri, kültür, eğitim, sağlık ve turizm altyapısı ile hâlâ bölgesinde önemli bir çekim merkezi olma potansiyelini elinde tutmaktadır. Türkiye nüfusunun başta İstanbul olmak üzere birkaç merkezde toplanma eğilimine girmesi, bu merkezlerin sorunlarının içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bu ve benzeri nedenlerle yakın bir gelecekte ülke genelinde nüfusun daha dengeli dağılımı ve göç veren yerlerin durumlarının iyileştirilmesi için mutlaka tedbirler alınacaktır. Böylece daha önce bölgesel çekim merkezi ilân edilen ve ona göre yatırım ve teşvikler verilen (sonra çeşitli sebeplerle ihmal edilen) Samsun gibi illerin de önemi tekrar artacaktır. Samsunluluk fikri ve şuuru ivme kazandıkça ve bütün bunlar değerlendirildiğinde Samsun'da istihdam imkânları artacak, il tekrar cazibe merkezi olacaktır. Gelecekte karınlarını Samsun'da doyuracaklarına inanan insanlar gidecek başka yer aramak fikrinden zamanla vazgeçeceklerdir. Böylece Samsunluluk bilinci gelişecek, birlikte iş yapma ve bunları yatırıma dönüştürme çabaları hız kazanacaktır. Samsun'dan dışarıya göç azalacak, belki de çevresindeki illerden tekrar göç almaya başlayacaktır.

Samsun'da bu potansiyel fazlasıyla vardır. Samsun kendini buldukça Samsunspor da geçmişteki başarılarını tekrar yakalayacak ve hak ettiği güzel yerlerde olacaktır.

- Sayın hocam, verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederim.

- Ben de teşekkür ederim.